

Васіль Сёмуха (нар. у 1936 г.) – перакладчык з нямецкай, польскай, латышскай моваў. Пераклаў Біблію, Стары і Новы Запаветы, на беларускую мову. З нямецкай перакладаў творы Ё.-В. Гётэ, Ф. Шылера, Г. Гайнэ, Э. Т. А. Гофмана, Г. Я. Грымельсгаўзэна, Ф. Ніцшэ, Б. Брэхта, Ф. Дзюрэнмата, Г. Гесэ, Т. Мана, Р. М. Рыльке, П. Зюскінда ды іншых; з польскай – творы А. Міцкевіча, Ю. Славацкага, Ц. К. Норвіда, Ю. Тувіма, У. Сыракомлі; з латышскай – творы Я. Райніса, А. Чакса, В. Бэлшавіцы, З. Скуіньша, А. Бэлса, А. Вацыеціса ды іншых.

Васіль Сёмуха: **ПЕРАКЛАДЧЫК ПАВІНЕН БЫЦЬ ПА-СВОЙМУ ВАР'ЯТАМ...**

Як Вы прыйшлі да перакладчыцкай дзейнасці? І які першы твор Вы пераклалі?

Гэта ў Пружане пачалося, яшчэ ў восьмым класе. У нас у Пружане быў касцёл. У вайну ён амаль згарэў. І мы, дзеці, у гэты пусты касцёл, бо сцены яшчэ стаялі, лазілі і лазілі. На гарышчы мы знайшлі вялізную кучу кніг з бібліятэкі нейкіх львоўскіх аматараў кніг (во нават подпісы з адрасамі захаваліся: Stanisław Królkiewicz. Lwów, Rycerska 21. L. Chmielewski. (Księgarnia Powszechna) Lwów, plac Halicki 14.) І там шмат было кніг на польскай мове, на нямецкай, на ангельскай і на французскай. Гэта былі касцельныя кнігі Ці некім звезеныя туды яшчэ за польскім часам. І я адтуль накраў. А можа, гэта ніякі не крадзёж, бо кнігі былі выкінутыя, нікому не патрэбныя. І я шмат адтуль нацягаў, нямецкіх і польскіх.

А ўсё ў тым, што польскую я разумеў, заходні ж беларус. Калі я першы раз у жыцці, у восем гадоў, пачуў рускую мову, то польскую я чуў, як толькі вушы з'явіліся. З беларускай мовай я таксама знаёмы з самага ранняга дзяцінства, бо ж палова маіх сваякоў – гэта ліцвіны, дзве цёткі замужам у ліцвінах былі. А ўсе астатнія – палешукі. І мая родная мова – паляшукская. А гаварыць па-беларуску, па-ліцвінску то ж бо, пачалі, калі пасля вайны ў школу пайшлі.

І вось там я нацягаў гэтых польскіх і нямецкіх кніжак. Старых, дзесьці з XIX стагоддзя. Там мне трапіўся зборнік паэзіі Марыі Канапніцкай, Міцкевіча адтуль выцягнуў, Славацкага, некалькі кніжак прозы. І сярод прозы была аповесць Рудніцкага. Называлася яна "Старое і новае". Там пра дзяцінства пісалася. І я ў восьмым класе пачаў гэта перакладаць. Я нават цяпер не помню, на якую мову пачаў перакладаць: на беларускую ці на рускую, таму што абедзве былі для мяне яшчэ чужыя. Канечне, нічога не захавалася, захаваўся толькі досвед. Безумоўна, гэта не пераклад. Пасля была яшчэ адна кніжка, не ведаю аўтара. Таксама спрабаваў. Пасля адтуль жа зноў выцягнуў

Баляслава Пруса, навэлы. Але нічога з гэтага не захавалася і, дзякаваць богу, не “перакладалася”. Былі спробы спробы, якія прыхвоцілі да занятку.

Накраў я з таго касцёла і нямецкіх кніжак – усе кішэннага фармату з лейпцыгскага выдавецтва Philipp Reclam, друкаваныя старым гатычным шрыфтам. “Пакуты юнага Вэртэра” Гётэ, Шылера, пераклады на нямецкую з Ібсэна, Дзікенса, нават лібрэта оперы Вэрдзі “Рыгалета”, якое мне вельмі тады падабалася, а слаўную песеньку Герцага я нават ведаў на памяць (цяпер помніцца толькі першая страфа: гэта тая, дзе “сердце красавіцы склонна к измене и к перемене, как ветер мая...” А па-нямецку не зусім так:

O, wie so truegerisch sind Weiberherzen,
Moegen sie klagen, moegen sie scherzen,
Oft spielt ein Laecheln um ihre Zuege,
Oft fliessen Thraenen, alles ist Luege! –

і больш ужо не памятаю ні па-нямецку, ні па-руску, а светлы след вась застаўся.

У мяне і група цікавая трапілася ва універсітэце. Я ў маскоўскім Ламаносаўскім унівэрсітэце вучыўся, скончыў там рамана-германскае аддзяленне. У нашай групе быў адзін студэнт, гадоў на 10 старэйшы за ўсіх астатніх. Гэта быў Канстанцін Багатыроў. Ён вядомы перакладчык Рыльке. І ён перакладаў з “Фаўста” асобныя сцэны. І вась сцэнку ў садзе Марты мы разыгрывалі. Косцю ўсе любілі. У яго быў мефістофелеўскі твар. Страшна глядзець. Абсалютна брыдкі. Але пастасуешся з ім дзень-другі – і можна закахацца, настолькі ён цікавы, разумны, добры сэрцам быў чалавек. Ён, канечне, таксама на мяне паўплываў. Але пры ім я ва універсітэце нічога не перакладаў. Гэта пазней, захапіўшыся паэзіяй Рыльке, чытаў ягоныя пераклады: “Ого! Ого!” Ён вельмі цікавы перакладчык быў. І вельмі рана загінуў. Яго забілі нейкія хуліганы ў Маскве.

Самы першы мой пераклад – гэта ў “Маладосці” надрукаванае апавяданне Эрвіна Штрытматэра “З кнігі асабовых рахункаў”. А пасля тры аповесці Вілі Брэдэля. Я з Брэдэлем у Маскве сустракаўся, ён прадмову напісаў да гэтай кніжкі. Гэта самая першая мая кніга была, у 1959 годзе яна выйшла. Ну, а пасля, як кажуць, усё пайшло і паехала далей і далей.

Да польскіх перакладаў я прыйшоў пазней. Калі я быў студэнтам, то працаваў, падзарабляў летам у “Інтурысце”. Прыезджалі палякі, польскія студэнты, я ехаў, сустракаў іх у Брэсце, вёз у Маскву, там рэгістраваў і далей з імі на Каўказ і назад. За гэта мне плацілі нешта і кармілі бясплатна разам з усімі. Грошы невялікія, але, ва ўсякім разе, гэта не канікулы, калі не ведаеш, як пражыць, як пракарміцца і куды ехаць. І ў адной з такіх паездак з польскімі студэнтамі Варшаўскага унівэрсітэта быў Кшыштаф Занусі. Ён быў тады аспірантам. У яго там была такая кампанія інтэлектуалаў. А са мной, як з перакладчыкам іх групы, яны стасаваліся, і ў нас былі добрыя гутаркі з Кшыштафам. Калі

яны з'ехалі, мы яшчэ прыкладна з год перапісваліся. Ён мне прыслаў і падарыў кніжку Ежы Анджаеўскага. Называлася яна "Цемра зямлю ахінае" ("Ciemnośćie kryją ziemię"). Кшыштаф вельмі рызыкаваў. Кніжка пра падзеі часоў Тарквемады, гішпанскай інквізіцыі. Але гэта быў, мабыць, першы ў сацкраінах твор, які моцна крытыкаваў сталінізм. Там чыталася гэта ледзь не адкрытым тэкстам, і ўсе метады інквізітара Тарквемады і метады КДБ як у люстэрку былі. Крытыка адразу гэта прачытала. Такое ў нас апублікаваць было немагчыма. Даслаць ён даслаў, палякі яе выдалі, і ўсе на яе накінуліся. Потым яна была забароненая. Падарыў ён мне гэтую кніжку ў 1957 годзе, у 1960-м я яе пераклаў цалкам. Але каб выдаць яе, і гаворкі быць не магло, цензура была пільная. Аповесць была надрукаваная ці то ў 1992, ці то ў 1993 годзе ў зборніку "Аповесці пра каханне". Можаче з ёю пазнаеміцца таксама на беластоцкім сайце kamunikat.org. Пазней Анджаеўскага зацкавалі ў Польшчы, літаральна зацкавалі. Да ўсяго, што ён пісаў, чапляліся. Ён нават пасварыўся з Гамбровічам.

Вы з самага пачатку пачалі перакладаць на беларускую?

Так, толькі на беларускую. Я на рускую за ўсё жыццё нічога не перакладаў, толькі раман Валодзі Караткевіча "Нельга забыць" ("Леаніды не вернуцца да зямлі"). Пераклад нідзе не публікаваўся. Так і цяпер неапублікаваны. Ён пасля выйшаў у Маскве ў нечым іншым перакладзе. Там вельмі шмат паэзіі. І самае каштоўнае – гэта пераклад гэтай паэзіі, там паэмы Караткевіча ёсць. Чаму гэты пераклад самае каштоўнае? Бо Валодзя ўсё крэсліў і тут жа па маіх радках даваў свой пераклад. Гэта нешта з нечым! Я той рукапіс захоўваю – страшна каштоўная рэч. У мяне ад яго ёсць першы рукапісны тэкст "Караля Стаха". На старонках са школьнага сшытку. Толькі разгорнутыя, расшытыя гэтыя старонкі. І вось так ён пісаў, пісаў, пісаў, пісаў... Гэта першы варыянт "Караля Стаха". І на палях там вельмі цікавыя паметкі рукою Янкі Брыля.

Чаму яны ў мяне? Быў час, калі Валодзя апасаўся арышту. І ён перадаў некаторыя рукапісы сваім сябрам на захаванне. Такім чынам да мяне трапіў рукапіс "Караля Стаха" і той, дзе ён рэдагаваў мой пераклад. Таксама да мяне трапіла "Ладдзя Роспачы" і "Маленькая балерына" (машынапісы). "Маленькую балерыну" ён сказаў даваць у друк: калі ён раней памрэ, то я аддам у друк, а калі я раней памру, то ён возьме і сам надрукуе, як зменіцца ўлада. Гэта было даўно, дзесьці ў 1970-я гады. А "Балерыну" я апублікаваў пасля смерці Валодзі, як ён і сказаў. Спачатку гэта друкавалася ў "Малодосці" па-беларуску, а "Нёман" надрукаваў па-руску, прычым яны набраліся нахабства і рускі тэкст перакладу яшчэ і адрэдагавалі. Так нельга рабіць, таму што гэта аўтэнтычны Валодзеў тэкст. Гэтыя два творы апублікаваныя, а "Стаха" друкавалі яшчэ пры жыцці Валодзі. Проста каштоўнасць у самім рукапісе: ад рукі напісана, закрэсленыя кавалкі...

Ці магчыма перакласці твор аkurat так, як меў намер напісаць яго аўтар?

А хто можа дакладна ведаць намеры аўтара? Нават сам аўтар далёка не заўсёды прадбачыць, што ў яго атрымаецца, у што абвернуцца ягоныя намеры. А мы перакладаем акурат тое, што у аўтара атрымалася.

Калі пераклад “лепшы” за арыгінал, то гэта робіцца “арыгінальным творам паводле”, як, скажам, у Лермантава: “Горные вершины спят во тьме ночной...” Гэта пераклад верша Гётэ. І друкуецца ён як верш Лермантава паводле Гётэ. Хаця пераклад літаральны, “абсалютна” даслоўны пераклад, толькі іншая форма і інакш ён пабудаваны, і інакшыя высновы робяцца. Хто можа сказаць, што дакладна можа перакласці фразу “ruhest du auch”? Што меў на ўвазе Гётэ – проста адпачынак, смерць як адпачынак? Калі з Гётэ яго сучаснікі і найлепшыя сябры, у прыватнасці, той жа Гердэр, пасля надрукавання гэтага верша перасталі вітацца, парвалі стасункі, то хто мог парваць адносіны з Лермантавым? Ніхто нідзе. У Расіі прынялі гэты верш на ўра, а ў Германіі гэта было ўспрынята як разрыў Гётэ з цэлай літаратурнай плыню “Буры і Націску”. Сутнасць твору – гэта не толькі тое, што ў ім напісана словамі, а яшчэ і тое, як гэтыя словы будуць зразуметыя чытачамі. Для немцаў гэта адно, але той самы тэкст для рускіх – зусім іншае. У Расіі ён успрымаецца як арыгінальны лірычны верш. Пра Гётэ і не ўспамінаюць, чытаючы. Тым больш, што ніякіх “бураў і націскаў” руская літаратура не перажывала і чыста нямецкія літаратурныя жарсці рускаму чытачу мала вядомыя.

Рэч ў тым, што пры перакладзе на першае месца ставіцца (але, можа, гэта і няправільна) сэнс. А на другое – эмацыйнае ўспрыняцце твору. Гэта вельмі розныя рэчы. Сэнс? Пра сэнс я скаўзаў ужо на прыкладзе верша Гётэ. Асабліва для паэзіі вельмі важна, каб пераклад быў эмацыйна ўспрыняты так, як успрымаецца арыгінал. Калі слухач арыгінальнага верша плача, вельмі пажадана, каб ён заплакаў, пачуўшы пераклад. Таму што паэзія – гэта ўсё-ткі родная сястра музыкі. Толькі ў музыцы розныя інструменты граюць ролю, а ў паэзіі – голас. Бо нават чытаючы вачыма, ты чуеш гэты голас.

Значыць, можна змяняць сэнс, каб дасягнуць той самай эмоцыі?

Калі дасягаецца тая самая эмоцыя, то можна. Горш за ўсё, калі мяняецца сэнс, але эмоцыі няма. Ведаеце, вось я чытаю свой першы варыянт – як хораша, як прыгожа пераклаў! Праходзіць месяц, забыўся, чытаю зноў – божа мой, якая дрэнь! І ўсё вушы рэжа, і ўсё вочы коле. І зноў пачынаю правіць, і так да бясконцасці. Чаму? Бо з першага разу чалавек пад уражаннем працы. Ён быў захоплены не эмоцыямі твору, а быў у палоне самалюбавання сваёй працай – такі, бачыце, нарцысізм! А ён – вораг паэзіі.

Мы падышлі да пытання ролі перакладчыка і творчасці ў перакладзе. Перакладаючы Біблію, Вы самі нешта трактавалі, шукалі ісціны...

Ну, так, я шукаў ісціны. Але ж я не ведаю, ісціна тое знойдзенае ці не. Але для мяне на той момант – ісціна, бо я гэта вычытаў. Аўтар напісаў твор, з якога я вычытаў вось такую ісціну. Другі чалавек вычытае сваю ісціну, трэці – сваю. А ўсё гэта заслуга аўтара. Дрэнны той пераклад, з якога нічога вычытаць немагчыма. Гэта якраз і яднае паэзію з музыкай, беспраграмнай у першую чаргу. Заўважце, -- напісаны твор для фартэпіяна. Праходзіць нейкі час, гэты самы твор грае скрыпка. Гэта пераклад на іншы інструмент, пасля на іншы, пасля цэлы аркестр. Аркестр такі, аркестр гэтакі. Заўважце – усе гэтыя творы, усе гэтыя “пераклады” захоўваюць нейкі свой асноўны сэнс, першапачатковы – фартэпіянны. Ён пазнаецца адразу, але гучыць на іншай мове і іншы настрой у слухача выклікае.

Значыць, Вы сталіся творцам і ў нейкай ступені пераўзышлі аўтара? Я маю на ўвазе аркестр замест фартэпіяна.

Па-першае, калі я замест фартэпіяна граю твор аркестрам, гэта не значыць, што я пераўзышоў, аркестр далёка не заўсёды лепшы за фартэпіяна. Нават аркестру цяжка спаборнічаць з фартэпіяна у выкананні твораў Шапэна, больш за тое – аркестр хутчэй разбурыць настрой інтымнага успрымання таго пачуцця, якому непатрэбен лішні бразгат, лішняя масавасць інструментаў...

Але ж будзяцца большыя эмоцыі. Ці ёсць тут сутворчасць?

Сутворчасць ёсць. Але тую эмоцыю, якую ў мяне выклікае аркестр, заклаў аўтар фартэпіяннага твору. Я не магу аркестрам выканаць тое, чаго там няма. Значыць, першым правакатарам быў аўтар фартэпіяннага твору, які даў матэрыял, даў глебу, даў падставу. Таму што калі я гэты фартэпіянны твор буду перакладаць для аркестра, усё лішняе з сэнсу гэтага твору само адсячэцца, адразу пачуецца, што гэта не прышый кабыле хвост. Немагчыма нешта новае туды дадаць. І ў гэтым “вінаваты” аўтар фартэпіяннага твору.

Я лічу, што пераклад не можа быць лепшым за арыгінал. Ён недацягвае. Калі вы перакладаеце нешта, то карыстаецеся словамі са слоўніка, а трэба карыстацца словамі з жывой гаворкі. Вось гэта не ўлічваюць сучасныя перакладчыкі. Часам чытаеш пераклад, яго прамовіць нельга, язык заплятаецца, бо перакладчык не правярае гэтага на слых. А любая проза, не толькі паэзія, мае свой рытмічны лад, інтанацыйны, пэўную словазлучальнасць у сказе. Благі перакладчык гэтага не ўлічвае, і таму яго тэкст брыдкі. Тое, што ў мяне не прагаворваецца, я век вам гэтага не скажу, бо яно не прагаворваецца. А на пісьме гэта з’яўляецца і стварае дрэнны пераклад. Значыць, пры перакладзе самае важнае – ведаць родную мову. Ведаць яе лексічна, стылістычна, інтанацыйна, акцэнтацыйна. Усё гэта трэба ўлічваць. Каб гэта была паэзія ў любой прозе. А любая проза каб гучала як паэзія. Каб моўная гармонія была. Тады пераклад будзе добры.

Ці павінен перакладчык адчувацца ў тэксце?

А чаму ж не? Перакладчык – гэта той жа самы тэатральны ліцадзей. Успомніце вашых любімых актораў. Возьмем Смактуноўскага. Вось ён Гамлет. Вось ён нейкі Пахан у апошніх фільмах. Пахан са сваёй світай і кучай забойцаў, са сваім жаргонам. Смактуноўскі ўсюды розны і ўсюды пазнаецца. Пераклад – гэта таксама своеасаблівы артыстызм. Артыст на сцэне выконвае розныя ролі, розныя характары, грае ў камедыі і ў трагедыі, грае “ружовага” героя і “чарнюткага” бандзюгана – і усюды ён пазнаецца, калі ён артыст, а не безаблічны статыст. Гэта і ёсць тая творчасць, што нясе актор у сваю ролю і перакладчык у свой твор.

На падставе чаго Вы выбіраеце тэксты для перакладу?

А ведаеце – што, калі і як мне ў хвасце завіне. Я не ведаю, што буду заўтра перакладаць. Але з перакладаў, якія ўжо зробленыя і выйшлі, я многія не перачытваю, яны мне не цікавыя. А што мне будзе цікавае заўтра, я не ведаю. Але нешта будзе, вось гэта і буду перакладаць. Ёсць, скажам, творы, як “Фаўст”. Гётэ яго пісаў 60 гадоў, Сёмуха перакладаў 15 гадоў. І пазней яшчэ чатыры выданні “Фаўста” прайшлі, Сёмуха правіў кожнае наступнае выданне. Сёмуха правіў “Фаўста,” калі дайшла чарга да оперы. І ён мне ўвесь гэты час цікавы. А пачаў я цікавіцца ім, калі мне было 23 гады. Цяпер мне 72, і я з ім не расстаюся. Гэта для мяне вечны твор, які прайшоў праз усё маё жыццё.

Што да оперы, то адзіным кампазітарам, які ў Гётэ дабіўся дазволу, быў Антоні Генрык Радзівіл, Гётэ яшчэ дапісваў спецыяльна сцэны для Радзівіла. Ён пісаў гэтую оперу доўга: пачаў дзесьці ў 1808 годзе і толькі ў 1814-м паказаў Гётэ. З’ездзіў у Веймар, паказаў яму гэтую музыку. Той прыхільна прыняў яго, вельмі пахваліў музыку і пайшоў насустрач просьбам Радзівіла: каб быў дуэт, каб было трыё ці квартэт. А ўсяго гэтага ў Гётэ не было. Асабліва ў першай частцы. Гэта ўжо ў другой частцы канструкцыя оперная. Там і акты ёсць, і ўсе гэтыя персанажы і для выхадных арыяў, і для заключных, і дуэты, і трыё, і квартэты, і хоры – гэта ёсць. Даўжэзная, канечне, яе спяваць немагчыма. Яе і на сцэне паказаць вельмі цяжка, хаця немцы вось залетась паказалі спектакль па ўсім “Фаўсце” ад пачатку да канца. Дванаццаць гадзін! Але тое, што немцы зрабілі з тэкстам, абсалютна непрымальна. Яны зрабілі ўсё, каб там не гучала паэзія. Яны лічаць, што гэта павінна быць як натуральная гаворка, як мага больш праявітая.

А ці можна “Фаўста” назваць самым дарагім Вашым перакладам?

Не. Хоць ён увесь час са мной. А самы дарагі для мяне пераклад я вам пакажу, і гэта будзе нечакана крышачку. На гэтую кніжачку пайшло прыкладна 6 гадоў. Візма Бэлшавіца. Кніга выйшла, і яе ў Беларусі не зразумелі. Яе і цяпер не разумеюць. А ў Латвіі, калі яна выйшла тыражом

15 000, з друкарні 14 з паловай тысячаў скралі. Спачатку думалі, улады знішчылі. Не, 13 з паловай тысячаў разышліся на чорным рынку па трайным кошце. Латышы яе зразумелі.

Гэтая кніга, “Белы алень”, у асноўным прысвечаная лёсу інтэлігенцыі, людзей, якія крышачку выбіваюцца з асяроддзя. Белы алень. Алени белыя не бываюць. Бываюць толькі альбіносы, белыя алени. І вось гэты белы алень як носьбіт чысціні, праўды, ісціны, справядлівасці ў лесе, поўным звяр’я і ваўкоў. І яны ж робяцца першымі ахвярамі ваўкоў. Вось такая тэма, дзе разумныя людзі, інтэлігенцыя, вяршкі грамадства, робяцца першай ахвярай паноўнай улады. Гэта вельмі востра і тонка адчувалі латышы. Беларусы яе не зразумелі. Не прачыталі, як кажуць.

Калі мы закранулі гэтую тэму, раскажыце, як Вы пачалі перакладаць з латышскай.

Усё жыццё я займаўся “Фаўстам,” як вы ведаеце. Я нічога не ведаў пра латышскую мову. Але ў адной гутарцы з Уладзем Караткевічам яказаў яму пачатак “Фаўста”, маналог Фаўста. Ён гэта пачытаў, ухваліў саму ідэю і выказаў такую думку, што найлепшы пераклад, самы дакладны, быў у Яна Райніса. А як яго пачытаць? Ну, пачытай латышску. Я, як і пры перакладзе Бібліі, знаёміўся з усім, што даступна. Я і польскага чытаў, і ўкраінскага, і рускія: Халадкоўскага, Пастарнака – і ўрыўкі розныя... 17 разоў перакладалі на рускую розныя людзі. Я чытаў гэтыя пераклады. І тут раптам з’яўляецца “Фаўст,” зусім побач, а я не магу адолець. Прычым найлепшы. Больш за тое, я даведваюся, што пераклад “Фаўста” Яна Райніса стаў асноваю для фармавання латышскай літаратурнай мовы. У нас сярэднебеларускія дыялекты, а ў іх пераклад! Пераклад, а не арыгінальныя творы!

А што гэта за пераклад? Вось тут я зацікавіўся латышскай мовай. Мне Караткевічаў найлепшы прыцель – латышскі паэт Еранім Стулпан [памяці Е. Стулпана прысвечаны раман У. Караткевіча “Нельга забыць”. – *Заўв. рэд.*], які быў дырэктарам Райнісаўскага музея, даслаў даведнік для турыстаў па гэтым музеі. А там адна старонка – латышскі тэкст, другая – рускі. А ў мяне ніякіх матэрыялаў няма. Параўноўваючы латышскі тэкст і рускі, я пачаў складаць для сябе граматыку латышскай мовы. І перш чым атрымаў падручнік латышскай мовы, граматыку і дастаў слоўнік, у мяне ўжо былі гатовыя “Назоўнік”, “Прыметнік” з усімі склонамі і родамі, “Дзеяслоў” цяперашняга часу, мінулага, будучага. Да больш складанага яшчэ не дайшло, але гэта я склаў. Ужо па гэтым са слоўнікам я мог перакладаць латышскі тэкст. А там усё больш і больш, з’явіліся падручнікі, і так я дайшоў да Яна Райніса і пачытаў нарэшце яго “Фаўста”. Ведаючы нямецкі тэкст “Фаўста” і чытаючы латышскі, бачу, што Валодзя меў рацыю, кажучы, што гэта найбольш дакладны пераклад “Фаўста”.

Пазней той жа Райніс напісаў драму “Агонь і ноч” па матывах свайго перакладу і па матывах латышскіх легендаў. Я яе таксама пераклаў на беларускую, яна выйшла асобнай кнігай. Пасля былі

пераклады прозы, паэзіі. Ёсць цэлы зборнік вершаў Аляксандра Чака. Ён яшчэ не апублікаваны.

Ну, і Візму Бэлшавіцу я шмат перакладаў. І раіўся з ёю. Яна давала мне парады, але ніколі не ціснула на мяне.

Напрыклад, верш яе, той самы “Белы алень”. У мяне апошня страфа крышачку іншая, чым у арыгінале, і я пытаюся: “Як вы на гэта гледзіце, таму што нам не ўсё так зразумела, як латышам?” А яна адказала: “Можна і так разумець”. То бок, як можна разумець музыку па-рознаму, канцэрт Рахманінава, так і тут. У тым і сэнс паэзіі, што яе можна разумець па-рознаму.

Паэзія – гэта перш за ўсё музыка, у ёй ёсць розначытанні, яна выклікае розныя эмоцыі. У гэтым яе сэнс. Галоўнае – настрой, які яна выклікае.

Якім чынам, з дапамогай якіх моўных сродкаў трэба перакладаць тэксты ранейшых эпохаў, калі беларуская літаратурная мова сфармавалася толькі ў XIX стагоддзі? На чым грунтавацца?

Перакладаючы “Сімпліцысімуса”, я праштудзіраваў ад пачатку да канца “Літоўскі статут”. А Сімпліцысімус па-нямецку пісаўся акурат у тыя гады, калі пісаўся статут. Уся ваенная тэрміналогія супадае. Я нічога не прыдумаў, гэта ўсё ўзята з беларускае мовы, нават “германізмы” з беларускай. А граматыка? Яна не змянялася. Самы рухомы ўзровень мовы – лексіка. А тое, што трымаецца пакаленнямі і стагоддзямі, – гэта граматыка. На першым месцы фанетыка.

Я перачытаў “Трышчана і Іжоту”, “Александрыю” – гэта пераклады. На якую мову? На беларускую, вядома. А вы кажаце, што толькі ў XIX стагоддзі ў нас узнікла мова. Яна была. Таму што самае натуральнае ў любой мове – гэта дыялекты і гаворкі. Любая літаратурная мова – гэта штучна створанае эсперанта, для таго, каб разумелі ўсе, іншыя. Але для Беларусі тут праблемы няма. А вось у Нямеччыне было 360 княстваў і дзяржаваў. І ўсе самастойныя, са сваімі дыялектамі і гаворкамі. І немец з Баварыі зусім не разумеў немца з Гановера. А калі стварылі гохдойч (літаратурную мову), калі на ёй пачалі пісаць выдатныя пісьменнікі – Гётэ і іншыя, немцы да гэтага прызвычаліся. Але і сёння немцы паміж сабой гавораць на мясцовых дыялектах. І граматыку, і лексіку, і фанетыку яны захоўваюць у непарушнай чысціні. А ў літаратурнай мове палова нелагічнага. Як казаў Гамбровіч, самая лагічная мова – тая, у якой усё, што нелагічнае, ёсць выключэнне.

Пра Караткевіча казалі, што ён апранаў чыстую адпрасаваную кашулю, сядаў за стол і пісаў. Ці ёсць у Вас своеасаблівы рытуал падрыхтоўкі да перакладу?

Я чытаю адпаведную літаратуру. Я пераклаў “Доктара Фаўстуса” Томаса Мана – кнігу з акадэмічным стылем. Трэба было пачытаць іншыя ягоныя творы. Набраўся лексікі, якая мне спатрэбіцца, свае слоўнікі

складаў і складаю да гэтага часу. Пераклаў, а ў мяне былі яшчэ нескарываныя запасы ўсяго, што я там сабе панавыпісваў. І я па інэрцыі пачаў перакладаць далей Германа Гесэ – “Гульню шкляных перлаў”. На палову Гесэ мне хапіла запасаў ад Томаса Мана, і калі я цяпер перачытваю Гесэ, ён мне не падабаецца, ён недапрацаваны ў тым сэнсе, што нявывучаны. І я пераклаў “Стэпавага ваўка” – гэта ўжо іншы Гесэ. А ў “Шкляных перлах” цікавая паэзія і тры легенды Кнэхта. А сам стыль Гесэ атрымаўся нецікавы. Так нельга: на рэштках чагосьці перакладаць новае. Іх трэба выкінуць і не спекуляваць падчас перакладу іншага твору.

На гэта ў мяне ўсё жыццё пайшло. Фаўст, Рыльке, Майрынк, якога я тры раманы пераклаў ды так і не зразумеў, пра што яны. Ці то ён быў шызафрэнік, ці то... Габрэйскага паходжання, прыняў каталіцызм, пасля пратэстантызм, пасля будызм. У яго прыгожы раман “Голем” пра Прагу. Другі таксама пра Прагу. А трэці, “Белы дамініканец”, – зусім не ведаю пра што. Ягоная філасофія такая ж забытаная, як і ягонае жыццё. Такое ўражанне, што ён праз усё сваё жыццё і праз свае кнігі дакопваўся да нейкае ісціны. Уся ягоная філасофія мне не зразумелая. Адзін раман я пераклаў прыгожа, шмат засталася няяснага, я пачаў чытаць другі. Другі яшчэ больш цікавы. А “Белага дамініканца” і перакладаць цяжка, а зразумець увогуле немагчыма. Ён найчысцейшае вады экспрэсіяніст.

А ці можа перакладчык брацца за твор, калі ён яго не разумее?

Мабыць, не. Але можна брацца, каб зразумець. Майрынк мяне даканаў апавяданнем “Чалавек у бутлі”, яно старонак 20, і пасля гэтага я перастаў. Але ён мне быў цікавы як экспрэсіяніст: у яго хрэстаматыйна прадстаўленыя асаблівасці экспрэсіянізму. Колернасць, гукавое афармленне. Скажам, “Голем”. Там усё адбываецца ў чорна-белых танах, ноччу або ў нейкіх сутарэннях, дождж ідзе, размытыя колеры. І настолькі гэта ярка ў яго, я не ведаю, як можна так пісаць. У яго можна шмат чаму навучыцца, а вось зразумець ягоную філасофію... Можа, там ніякай філасофіі і няма.

Калі б Вы маглі перакладаць з любой мовы свету, што б у першую чаргу пераклалі на беларускую?

Не ведаю. Як перакладчык ведаю, што мне трэба: тое, што зацікавіла. Ужо многае з таго, што пераклаў, мне непатрэбна, і я не перакладаў бы гэтага, калі б цяпер прапанавалі. Але магу сказаць цвёрда, што яшчэ раз пераклаў бы. Гэта “Фаўст” і Рыльке.

Вашыя планы, калі не сакрэт?

Калі я браўся за “Фаўста”, мне было 23 гады. Перад мной была вечнасць. А цяпер наперадзе таксама адкрываецца вечнасць, але зусім іншая. На гэтую другую вечнасць я не магу планаваць “Фаўста”. А

значыцца, трэба рабіць дробныя планы. Я актыўна супрацоўнічаю з Віктарам Скарабагатавым, з капэлай “Адраджэнне” ў Оперным тэатры. Я перакладаю лібрэта, песенныя цыклы, пераклаў 120 песняў нямецкіх паэтаў-рамантыкаў: туды ўваходзіць нямецкі Радзівіл, Брамс, Малер, Бетховен, Шуман, Шуберт, Вагнэр, Агінскі. Гэта не “Фаўст”, тут можна ў любым месцы паставіць кропку, калі паставіцца кропка жыцця.

Чаго б Вы пажадалі маладым перакладчыкам?

Перакладаць! Любіць гэтую справу і змірыцца з тым, што на гэтым не заробіш. Брыльянтаў не купіш. Ёсць у гэтым свой сэнс, свая жыццёвая радасць і асалода, а гэта такая эмоцыя, якая падаўжае жыццё. Перакладчык павінен быць па-свойму вар’ятам, асабліва перакладчык мастацкай літаратуры, асабліва ў Беларусі. Мне неяк пашанцавала, што я перакладаю і прозу, і паэзію, і драматургію, і музыку, – гэта разнастаіць нуднае жыццё і расквечвае жыццё перакладчыка.